

A kollektív felelősségre vonás állapotától a kollektív áldozattá válás állapotába – A vallásosság és a nemzetiségi identitás a közösségfejlesztés segítő vagy gátló tényezői?

Nagy Angelika
Szegedi Tudományegyetem, Szeged

Bevezetés

Jelen tanulmányban egy helyzetfeltáró vizsgálat részeredményeit ismertetem. A kutatásom célja az állapotfelvétel, egy „pillanatkép” rögzítése volt a minta általános mentális egészségéről, a nemzeti és nemzetiségi identitásról és a vallásosságról egy olyan közösségben, amelyben a vallásosság és a nemzetiségi identitás párhuzamosan jelen van mint alapvető érték. Nem titkolt cél volt továbbá annak feltérképezése, hogy mutat-e a közösség akár egyéni-, akár csoportszinten arra utaló „tüneteket”, jegeket, amelyek a múltban elszenvedett sérelmekből vagy azok feldolgozatlanóságából erednek a transzgenerációs traumát megélt nemzedékek és utódaik esetében.

1. A kutatás előzményei

Ambivalens világban élünk: hagyományos közösségeink felbomlóban vannak, és az értékörzés helyszínei is fogynak. Egyre többen koncentrálnak a személyiség fejlesztésére, de közben figyelmen kívül hagyják, hogy az embernek alapvetően a kapcsolataiban kell jól működnie ahhoz, hogy lelki egészségét megőrizze (Aronson 1978). Ugyanakkor egyre többen szenvednek a magánytól és a kapcsolatok hiányától, pedig az ember egészséges fejlődéséhez élete minden szakaszában és minden területén szüksége van az emberi kapcsolatokra (Erikson 1968). Joggal merül fel a kérdés, hogyan lehet működő közösségeket létrehozni és a meglévők működését segíteni, javítani. Ebben a gondolkodásban a keresztény közösségek élen járnak, hiszen a vallási élet kétezer éven keresztül mindig közösségekben szerveződött (kivétel a speciális hivatással rendelkező remeték életformája).

2. Közösség – közösségfejlesztés

A közösség emberek egy csoportja, amely a közös érdekek, célok vagy értékek mentén szerveződik. Ugyanakkor a közösségek nemcsak szimbolikus szerepet töltenek be az egyén életében, hanem kiemelten fontossá válnak az emberek közötti egymáshoz tartozás, vagyis a csoporthoz/közösséghez tartozás érzésének generálásában is (Crow–Allan 1994). A közösség egyidejűleg kettős jellemzővel bír: egyrészt a csoporthoz tartozó tagok rendelkeznek valami közössel, másrészt épp ez a közös dolog lesz az, ami egyértelműen megkülönbözteti őket más csoportoktól. Ebben a vonatkozásban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az emberek erőforrásként, a jelentéstartalmak „tárházaként”, gyakorlatilag saját identitásuk referenciapontjaként hozzák létre közösségeiket (Cohen 1985). Így tehát a jól működő közösségek képesek megerősíteni és megtartani a tagokat az értékrendjükben, képesek szembesíteni őket az értékrendjüket ért dilemmákkal, és képesek segíteni azok feloldásában is. A jól működő közösség elengedhetetlen minden ember életében, ezért törekszik mindenki arra, hogy tartozzon valahová.

A közösséggel foglalkozó szakember a közösségfejlesztés – társadalmi szerepvállalás – társadalomformálás hármasságát szem előtt tartva kell, hogy munkáját végezze, legyen szó a munka bármilyen aspektusáról, akár a kultúra különböző területeiről, akár különböző

korcsoportokról, akár mentális egészségről, akár egészségfejlesztésről, akár ezek kombinációjáról.

A közösségfejlesztő szakember nemcsak egyszerűen az egyén közösséghez való tartozásáért, hanem a mentális-lelki-fizikális egyensúlyáért is felelősséggel tartozik, amelynek egyik dimenziója a vallásosság-spiritualitás. Felmerülhet a kérdés, hogy egy közösségfejlesztőnek szükséges-e különválasztani a vallásos és nem vallásos közösségeket? Miben hasonlít és miben tér el a közösségfejlesztés a vallásos és a nem vallásos közösségekben? Más eszközök, módszerek állnak-e rendelkezésre a vallásos és nem vallásos közösségek esetében?

A közösségfejlesztő munka lényege, hogy a helyi szervezetek és az aktív helyi lakosok bevonásával feltárjuk az adott közösség szükségleteit, azok kielégítésének módját és lehetőségét, és megtaláljuk azokat a megoldásokat, amelyek a feltárt problémákra és kihívásokra megoldást nyújthatnak. A közösségek és a benne folyó tevékenység haszna a helyi identitás erősítése, a civil társadalom kiépítése és fejlesztése, a társadalomhoz való alkalmazkodás segítése, a társadalmi feltételrendszer megváltoztatása, a közösségek megtartó erejének növelése, a bizalomépítés, a szükségletek és igények felismerése és felismertetése (Varga–Vercseg 1998). A közösségfejlesztés lényege tehát a lokalitásban van, és helyi, településszintű vagy regionális cselekvésben, fejlesztésben nyilvánul meg (Vercseg 1996). A közösségfejlesztés ezen szakmai profiljában a vallásos és nem vallásos közösségek között nem mutatkozik különbség: a vallásos közösségek esetében a lokalitás, a közösségi szükségletek feltárása és kielégítése, az identitás erősítése, a civil társadalom szereplőivel történő együttműködés, a bizalomépítés mind tetten érhetőek. Ennek következtében az alapvető módszerek tekintetében sincs különbség, a vallásos közösségben is alkalmazhatjuk a közösségfejlesztő munka területén alkalmazott öt módszert: 1. aktivizáló módszerek (pl. önművelő, önképzőkörök, életútinterjú, közösségi beszélgetések); 2. együttműködést fejlesztő módszerek (pl. személyek és szervezetek közötti együttműködések, helyi akciók szervezése, közösségi ünnepek, rendezvények, fesztiválok szervezése); 3. helyi nyilvánosságot szervező módszerek (pl. helyi információk, hírek gyűjtése, generálása, helyi információs csatornák kiépítése); 4. településfeltáró módszerek (pl. helyi dokumentumok, helytörténeti kiadványok, Historia Domus elemzése); 5. kulturális alapú gazdaságfejlesztő módszerek (pl. közösségi alapú vállalkozás létrehozása, amely a meglévő kihasználatlan erőforrások feltérképezésén és a települési/környéki igények felmérésén alapul).

Az alapvető különbség az egyén vallásos és nem vallásos közösségekhez való kapcsolódásának módjában és céljában van. Az ember a nem vallásos közösségekbe sokszor szinte „belecsöppen”, beleszületik vagy saját döntése alapján kapcsolódik be, keresi benne a helyét, a kapcsolódási pontokat: a családba beleszületik, munkát keres és talál, oda beilleszkedik, az iskolai közösség véletlenszerűen jön létre abban az értelemben, hogy a diákokat nem kérdezik meg, kivel szeretnének egy osztályba kerülni, a sport és hobbi területén működő közösségekbe saját döntés alapján kapcsolódik be. Ezek a közösségek az ember életének csak igen kis szeletét érintik és célozzák meg. A vallási közösségek esetén is előfordulhat, hogy véletlenül/véletlenszerűen lesz tagja az egyén, de a vallási közösség nem a tagok életének egy-egy szűk szeletét érinti, hanem a lelki fejlődés elősegítése, az egymás közötti szeretetkapcsolatok megélése és egymás Isten felé segítése révén hatással van a teljes személyiségre, annak minden összetevőjére. A vallási közösség a legfontosabb létösszetevői szempontjából különbözik a nem vallási közösségtől. Mindez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a vallási közösség jobb, eredményesebb minden más közösségi formánál, de az bizonyossággal állítható, hogy létrejöttében, működésében és viszonyrendszerében különbözik minden mástól. A másik szembevetendő különbség, amiben eltér a két közösségtípus: vallási közösségről csak akkor beszélhetünk, ha valamiféle liturgikus szokás, istentiszteleti forma (szentmise, istentisztelet, közös imádság stb.) is összekapcsolja a közösségbe tartozó embereket.

A közösségek életével számos módszer foglalkozik, ezek mindegyikének az alapkérdése ugyanaz: hogyan lesz egy közösség erősebb, megtartóbb, értékeket egyre jobban átadó? A vallási közösségek fejlesztésére is több eszköz ismert, amelyek közül az egyik az NCD, Natural Church Development (Természetes Közösségfejlődés). A módszer a németországi evangélikus teológus, Christian A. Schwarz nevéhez fűződik, aki arra kereste a választ, hogy melyek azok az általánosan érvényes, kontextusfüggetlen alapelvek, amelyek egy vallási közösség életét, minőségét, működését meghatározzák. Meggyőződése szerint az elsődleges cél a közösség minőségi, mélységi fejlődése, és ennek következményeként, másodlagos célként tekinthetünk a közösség mennyiségi gyarapodására (Schwarz 2015).

A Schwarz által kifejlesztett közösségszociológiai és közösségfejlesztő módszert ma a világ 86 országában ismerik és alkalmazzák. A komplexitása és a közösségi élet teljességét lefedő törekvése érhető tetten a növekedő, fejlődő, stagnáló vagy hanyatló keresztény közösségeket leíró jellemzőkben. Schwarz nyolc minőségi jellemzőt határozott meg, amelyek mentén leírható bármely keresztény közösség állapota:

- (1) *Megerősítő vezetés*: nem azok a közösségek növekednek, amelyek vezetése erős, hanem amelyeké megerősítő. Vajon képesek-e a vezetők erőt adni, bátorítani, helyzetbe hozni?
- (2) *Hatékony struktúrák*: minden közösségnek van struktúrája, működési módja, de vajon képes-e hatékonyan szolgálni a legfontosabb célt: az Istenhez való közeledést?
- (3) *Adományalapú szolgálat*: vajon a szolgálat, amelyet a közösségben végeznek, összhangban van-e az egyének saját képességeivel, a Lélektől kapott ajándékaival? Felszabadultan, örömmel tudnak-e a közösség tagjai feladatot vállalni, sajátjuknak érzik-e a közösséget?
- (4) *Szükségletorientált evangelizáció*: vajon feladatának érzi-e a közösség az evangelizációt? Kiket szeretnének megszólítani? Amikor megszólítanak, akkor a saját maguk vagy a megszólított szükségleteit akarják kielégíteni?
- (5) *Inspiráló istentisztelet*: a közösség szentmiséje segít-e közelebb jutni Istenhez? A szertartás, az igehirdetés, a zene közelebb visz-e Istenhez?
- (6) *Szenvedélyes lelkiesség*: a közösség lelkiessége frissen tartja-e az Isten iránti vágyat? Megvan-e a közösségben a tűz, a vágy a találkozásra Istennel?
- (7) *Holisztikus kiscsoportok*: a közösségen belüli kiscsoportok (énekkar, karitás, imacsoportok) a teljes embert megmozgatják-e, tudásnövelők-e, hitben előre vivők-e, tettekre sarkallók-e?
- (8) *Szeretetteljes kapcsolatok*: mennyire mélyek, bensőségesek, szeretetteljesek a kapcsolatok a közösségben? Kölcsönös szeretet uralja-e a közösségben az emberi kapcsolatokat?

A nyolc minőségi jellemző között nincs hierarchikus viszony, mindegyik egyformán fontos egy közösség életében. A közösségek állapotában abban mutatkozik meg a különbség, hogy melyik minőségi jellemző mennyire van építően jelen, mennyire működik jól a közösség életében (Schwarz 2015).

Az eleki Sarlós Boldogasszony Plébánia közösségében 2018 májusában készült NCD állapotfelmérés, ami az egyházközség közösségi mutatóiban jelzett „törésvonalat”. A két legalacsonyabb mutatóval rendelkező terület a holisztikus kiscsoportok és a szeretetteljes kapcsolatok voltak. A holisztikus kiscsoportok megfelelő működéséhez elengedhetetlen a szeretetteljes kapcsolatok megléte, így a fejlesztés elsősorban azt célozta meg, hogy a katolikus közösség tagjai egymást elfogadják, kialakuljon és tartósan fennmaradjon a bizalmi légkör.

A közösségfejlesztő munka az állapotfelmérés eredményeire támaszkodva, annak módszerét használva, valamint a helytörténeti sajátosságokat is figyelembe véve kezdődött el. A munkában kiemelt figyelmet kaptak a hitéleti programok, a kreatív evangelizáció, a plébánia „nyitottá” tétele (tradicionális, zárt plébánia vs. modern, közösségi plébánia), a nemzeti és nemzetiségi (különös hangsúlyt fektetve a német) identitásra épülő hagyományápolás. 2020–

2021-ben a Covid-világjárvány miatti kényszerleállás lehetőséget adott a 2018–2020-as időszak elemzésére, értékelésére. A vallási közösségek kulturális alapon szerveződő közösségek, amelyekben az identitás, az identitásmintázatok a környezeti hatások miatt folyamatosan változnak, ezért nagyon fontos, hogy a közösségfejlesztő munka során a szakember folyamatosan kövesse a folyamatokat, amelynek az egyik lehetséges, gyakran alkalmazott módja a részt vevő megfigyelés. A potenciális megfigyelési egységek jelen közösség esetében a család és a plébániai közösség, azon belül pedig a különböző kiscsoportok voltak. A közösség tevékenységébe bekapcsolódva a mindennapi életük részesévé válva lehetőség nyílik a félig strukturált családtörténeti interjúk mellett strukturálatlan beszélgetések folytatására is, amelyek során a kulturális megnyilvánulásokat, mint pl. nyelvhasználati szokásokat, családi ünnepek nemzetiségi vonatkozásait, a beszédhelyzeteket és a vallás gyakorlását lehet megfigyelni. A megfigyelések tapasztalatai a közösségfejlesztő munkába folyamatosan beépíthetőek. Az alkalmazott módszerek ellenére a közösség fejlődésében, dinamikájában visszatérő elakadások voltak tapasztalhatóak. Minden erőfeszítés ellenére a közösség rendszeresen visszatért az NCD felmérés 2018. májusi állapotjelentésében megfogalmazott problémákhoz: bizalmatlanság a csoporttagok között, csapatmunka hiánya, feszültség, békekeresés hiánya, kirekesztés, „klikkesedés”.

Elemézve a 2018–2023 között végzett közösségfejlesztő munka tapasztalatait és a plébániai közösségnek a kultúra különböző szegmenseiben mutatott magatartására, viselkedési formáira fókuszáló, részt vevő megfigyelésén alapuló tapasztalatokat, merült fel a kérdés, hogy a közösségi munka esetleges gátja lehet-e a csoporttagok nemzetiségi identitásából/identitásvesztéséből, valamint a „családi tudattalanból”, a múltban ért sérelmek elhallgatásából eredő fel nem dolgozott, transzgenerációs trauma és annak következménye(i)?

3. A Magyarországon élő német nemzetiség traumája

A XVIII. századi magyarországi betelepítéseknek és a XIX–XX. századi magyar nemzetiségi politikának következtében az ország településeinek etnikai összetétele napjainkra jelentősen megváltozott: a betelepült/betelepített családok a magyar népe sséggel keveredve asszimilálódtak. Az asszimiláció történhetett spontán (természetes) módon, de számos esetben felgyorsította a folyamatot a fokozódó társadalmi nyomás is.

A II. világháború utáni néhány év meghatározó időszak volt a hazánkban élő kisebbségek identitásának alakulásában, amely folyamat a különböző nemzetiségeknél nem egyformán zajlott. A németek kollektív felelősségre vonása következtében 1945-ben cca. 130.000 németet hurcoltak kényszermunkára, „málenkij robot”-ra a Szovjetunió területére, valamint 1946–1948 között cca. 200.000 ember kényszerült elhagyni lakóhelyét és Németországba települni, mert magát az 1940-es népszámláláskor németnek vallotta, vagy egyszerűen németes hangzású neve volt.

A II. világháborút követően kezdődő béke időszaka a háború borzalmait átélte korosztály számára Magyarországon (és egész Közép-Kelet-Európában) nem hozta el azt a lehetőséget, hogy egyéni és/vagy társadalmi szinten fokozatosan megértse és feldolgozza azokat az élményeket, tapasztalatokat, amelyek emberi létezésének alapjait rendítették meg. A történelem nem adott a háború utáni generációk számára „pihenőidőt”: a háború borzalmaiból magához sem térő nemzedéknek és utódainak folyamatosan alapvető társadalmi- és értékváltozásokat kellett átélnie, így eleve magukban hordozták (akár a mai napig magukban hordozzák) a fel nem dolgozott többgenerációs tapasztalatokat. A transzgenerációs hatást vizsgáló kutatások – jellemzően a Holocaust túlélők és leszármazottjaik körében végzett vizsgálatok (Frankl 1988; Jucovy 1994; Hoppe 1994) – eredményei rámutatnak arra, hogy az érintett generáció életében egyidőben többféle hatás (kultúra, család, vallás, ideológia, egzisztencia) érvényesül, és ezen hatások a személyiséget formáló, károsító erők között egymásra vagy egymás mellé rakódnak. Székács Judit rámutat, hogy a hetvenes évek fiataljai súlyos identifikációs és

identitászavarokkal küzdenek (Mészáros 1990; Székács 1990; Jokl 1994; Kestenberg 1994; Kogan 1994).

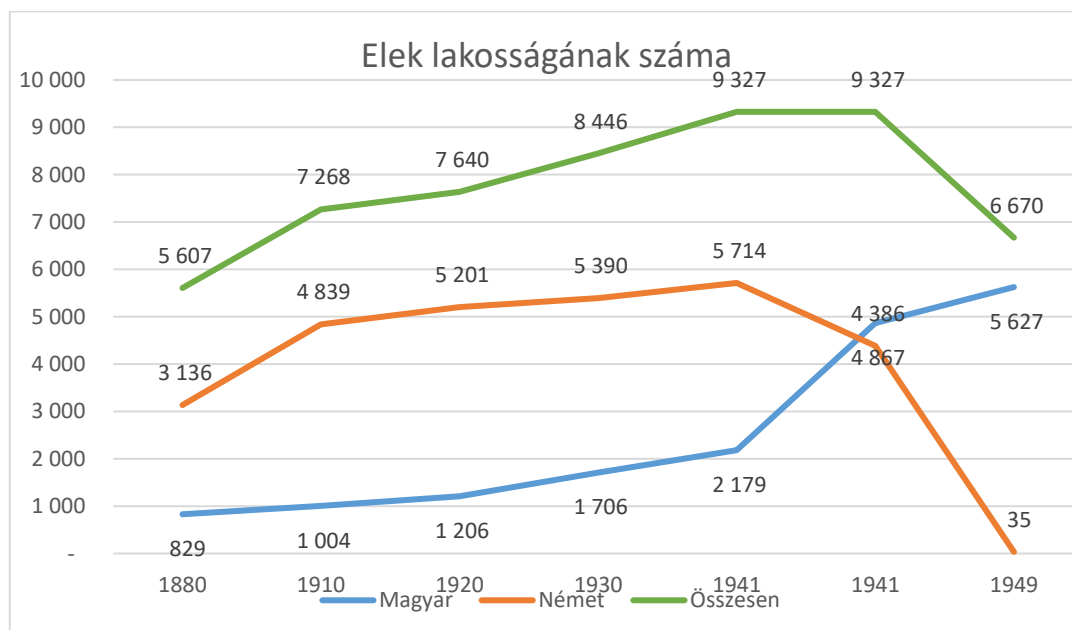
A transzgenerációs trauma olyan jelenség, amikor a traumatikus események hatása átterjed egyik generációról a másikra, és befolyásolja az utódaikat vagy azok közvetlen hozzátartozóinak az életét és pszichológiai jóllétét. Ez a jelenség olyan eseményekkel kapcsolatos, amelyek közvetlenül vagy közvetetten érintik az egyén vagy a közösség tagjait, például háborúk, genocídiumok, természeti katasztrófák, politikai üldöztetések vagy családon belüli erőszak (Schützenberger 2016).

A transzgenerációs trauma hatása számos módon jelentkezhet (Bakó–Zana 2020; Friedmann-Gell–Barron 2023):

- (1) *Öröklődő pszichológiai sérülések:* az előző generációk traumája szoros kapcsolatban lehet az utódaik érzelmi és mentális egészségével, és hozzájárulhat a stressz, a depresszió, a szorongás vagy a poszttraumas stressz-szindróma kialakulásához.
- (2) *Családi dinamikák és viselkedési minták:* a transzgenerációs trauma befolyásolhatja a családi dinamikát és viselkedési mintákat, például a kapcsolatokat, az érzelmi kifejezést vagy az alkohol- és kábítószer-fogyasztást, amelyek generációkon átívelő mintázatok lehetnek.
- (3) *Kulturális emlékezet és identitás:* a traumát átélő közösségekben az emlékezet és az identitás alakulása is befolyásolhatja az előző generációk traumájának kulturális és történeti megőrzését és átadását.

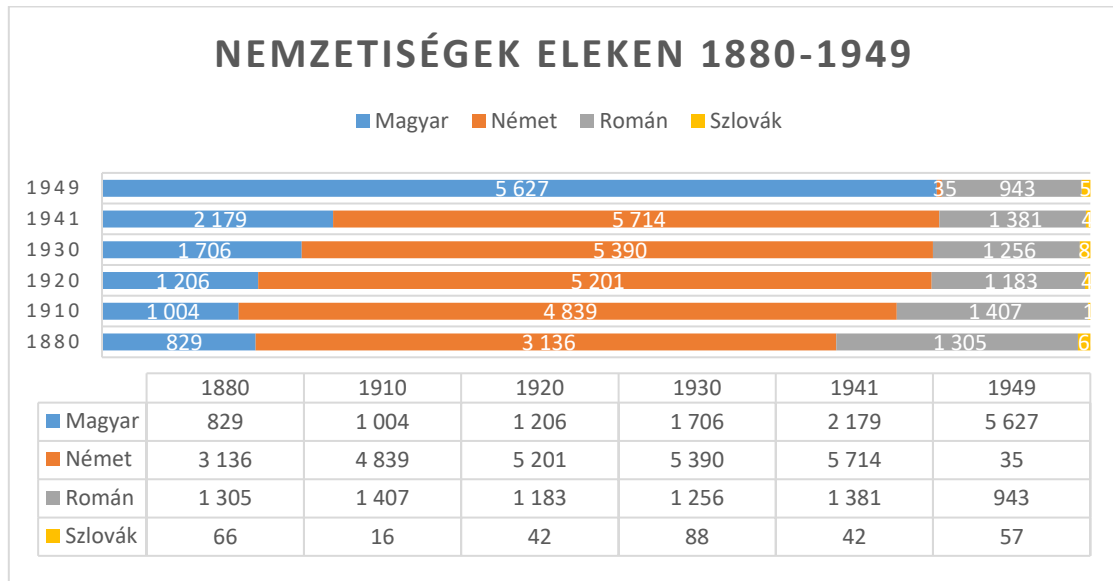
A II. világháború után a németek kollektív felelősségre vonása miatt bekövetkező kényszermunka és kényszerkotelepítések, az 1950–60-as évekre jellemző magyarországi német- és egyházellenes magatartás, retorziók következtében nem volt könnyű élete Magyarországon a hívő német kisebbségnek (Bindorffer 2001; Bögre 2002).

A KSH népszámlálási adatai alapján készült ábrák szemléltetik, hogy Eleken a lakosság száma 1880 és 1941 között csaknem kétszeresére nőtt, és a magát német anyanyelvűnek vallók száma is folyamatos növekedést mutatott. A tendenciát az 1920-as trianoni békediktátum ugyan mérsékelte, de nem állította meg. A tendencia az 1941–1949 közötti időszakban megfordult, a település lakosságának száma csaknem felére csökkent.

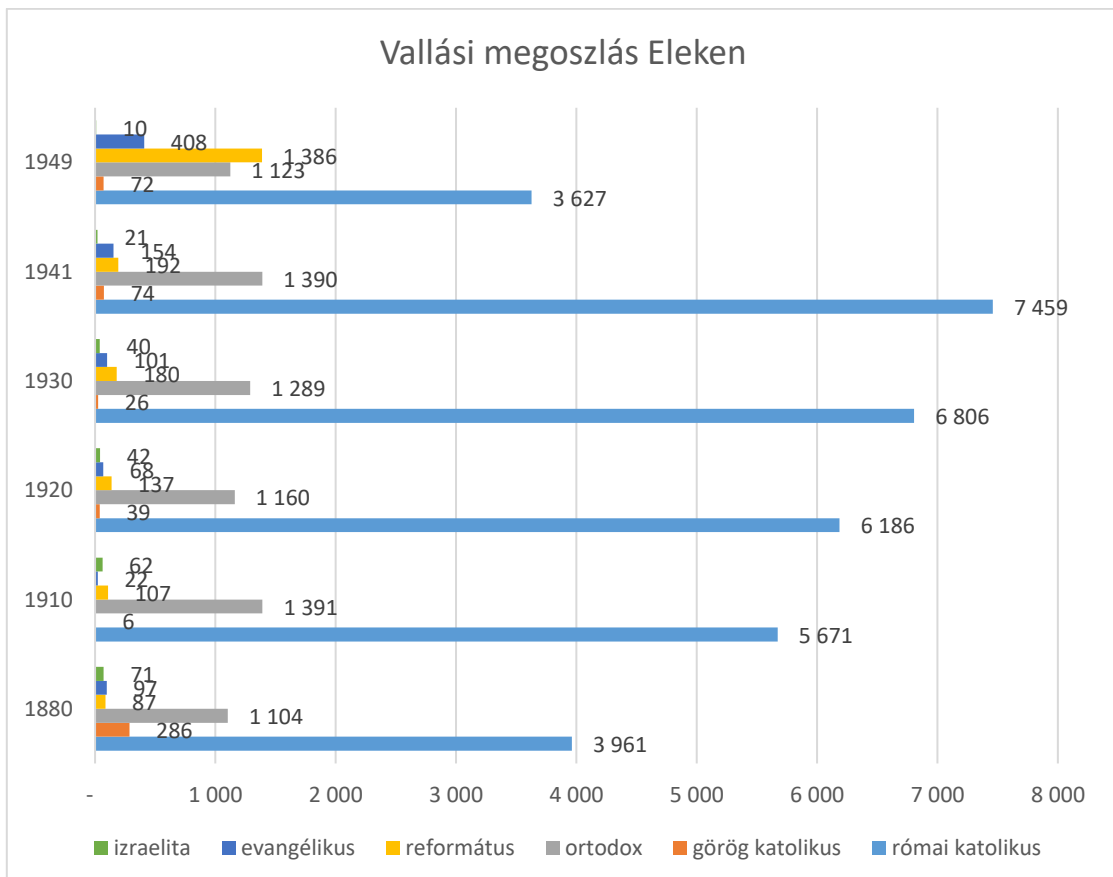

1. ábra: Elek összlakossága és a német és magyar anyanyelvű lakosok számának változása 1880–1949 között
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A 2. ábra szemlélteti a lakosság nemzetiségi összetételének alakulását az anyanyelv szerint, illetve a 3. ábra a lakosság vallási megoszlásának alakulását az 1880–1949 közötti időszakban.

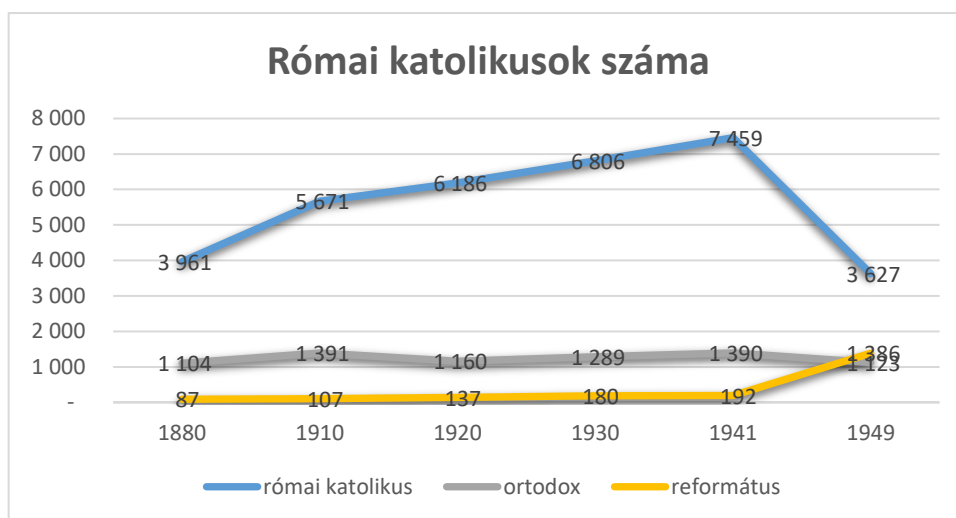
2. ábra: Elek lakosságának nemzetiségi eloszlása 1880–1949 között
 Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

3. ábra: Elek lakosságának vallási eloszlása 1880–1949 között
 Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

1940-ben Eleken élt Békés vármegye legnagyobb német nemzetiségű közössége. A településről 1945-ben mintegy 1.000 főt vittek kényszermunkára Krivoj Rogba, a mai Ukrajna területére,

és 1946-ban csaknem 5.000 embernek kellett elhagynia otthonát. Elek lakossága e történelmi tragédia következtében megfeleződött, nemzetiségi eloszlása teljesen, vallási összetétele jelentős mértékben megváltozott, a római katolikusok száma több mint felére zsugorodott, ezzel párhuzamosan a protestánsok száma, különösen a reformátusoké, jelentős emelkedést mutatott.

4. ábra: Római katolikusok, reformátusok és ortodoxok számának alakulása 1880–1949 között
 Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

4. Az identitás, vagyis az azonosságtudat

Az identitás kérdésével mind a pszichológia, mind pedig a szociológia egyaránt foglalkozik, az előbbi az egyéni, az utóbbi a társadalmi vonatkozás aspektusából vizsgálva az azonosságtudat problematikáját. A hazai szociálpszichológia kiemelkedő alakja, Pataki Ferenc, a szakirodalomban fellelhető identitásértelmezéseket 3 kategóriába sorolja: (1) az „én” meghatározásában nem különül el a „személyes” és „társadalmi” identitás; (2) az identitás „helyzeti”, éppen zajló interakcióban figyelhető meg; (3) az identitást a környező társadalmi struktúra, a teljes társadalmi környezet formálja (strukturális identitáselmélet) (Pataki 1988).

Az identitás szociológiai és szociálpszichológiai megközelítése szerint az identitás szocializáció eredménye és az érvényes normarendszerekből adódóan a csoport és/vagy a társadalom elvárásainak függvényében változik, nem választható el a társadalomban végbemenő történelmi, gazdasági, politikai és kulturális változásoktól. Az identitás tehát társadalmi kategorizáció eredményeképp jön létre, és a „mi” és az „ők” vagy az „én” és az „ő” ellentétpáron keresztül értelmezhető. Irányt mutat, és segíti az egyént, hogy megtalálja a helyét a társadalomban, valamint annak különböző csoportjaiban (Erikson 1968; Erikson 1969; Pataki 1988).

Az egyéni identitás megformálása, az azonosulási keretek kialakítása tanulási folyamat eredménye és mindig az adott történelmi korszaknak megfelelően meghatározott. Az egyén önmagáról alkotott képe kultúraspecifikus és a közösségi kultúra gyökereihez vezethető, ebből következően tehát kultúrafüggő. Az identitás a mintakövetés következménye, de egyúttal maga is kulturális mintaként szolgál (Erikson 1964).

Az egyén egyszerre több társadalmi csoporthoz is tartozhat, ezáltal társadalmi identitását a csoporttagságainak mentén, a csoportelvárásoknak megfelelően, de a csoporthoz rendelt pozitív és negatív értékek alapján saját maga hozza létre. A csoportidentitás a csoport tagjainak közösségbe való befogadásán, affiliációján alapul, és kognitív, értékszemponitú, valamint emocionális összetevőkből áll (Tajfel 1978).

Az identitás tehát a személyiségfejlődés és a szocializáció eredménye, az emberi kapcsolatok mentén jön létre, és a változó történelmi, kulturális és társadalmi változások hatásai következtében folyamatosan formálódik, változik. „A megváltozott, nem egyértelmű,

ellentmondásos társadalmi követelmények, politikai változások veszélyeztetik az egyén és a csoport addigi identifikációs teljesítményét, megkérdőjelezzik vagy egyenesen tagadják az addig kialakított identitásképet. Ekkor beállhat az identitásválság, vagy erős negatív identitástudat alakulhat ki” (Bindorffer 2001: 20–21).

5. A vizsgálat kiinduló kérdései

A magyarországi németeket ért retorzió óta cca. 80 év, de a rendszerváltozás óta is több mint 35 év telt el, kihalt egy, megöregedett egy és felnőtt két generáció, a 4. generáció tagjai most 15–25 év körüliek. Az epigenetikai kutatások eredményei szerint a transzgenerációs hatások a 3. generációig kimutathatóak, de az 5. generációig nyomot hagynak (Varga 2011).

A történelmi tényeket, életútinterjúk anyagait ismerve, a katolikus közösség rendszeres elakadásait tapasztalva négy témába soroltam a felmerült kérdéseket:

1. *téma: a túlélési stratégia:* A II. világháború után a hazánkban élő nemzetiségeknél, különös tekintettel a német kisebbségre, milyen túlélési stratégiák alakultak ki? A kialakult túlélési stratégiák mennyire határozzák meg napjainkban a nemzetiségek identitását, identitásuk részét képező hagyományaik felvállalását és átörökítését a fiatalabb generációknak?
2. *téma: a transzgenerációs hatás:* A plébániai közösség német nemzetiségű, 70 évesnél idősebb tagjai gyerekként éltek meg a magyarországi németeket ért retorziókat az '50-60-as években, és fiatal felnőttek voltak a '70-es években. Milyen tapasztalataik, emlékeik vannak? Ezek a saját tapasztalatok és a szülőktől, nagyszülőktől örökölt „tapasztalatok” befolyásolják-e lelki egészségüket? A nemzetiségi közösségekhez tartozó egyének vallásossága hogyan befolyásolja lelki egészségüket?
3. *téma: a kulturális örökség:* A hagyományok felelevenítése, megélése és átörökítése a következő nemzedékekre, valamint a kollektív emlékezet megtartó erő-e a közösségben, a közösség fejlődése szempontjából meddig segít, és mikortól válik gátló tényezővé? Mennyire erős a közösségi tudatuk? Beszélnek-e a nyelvet, vagy bár megtörtént a nyelvvesztés, de annak ellenére a szokásokat élnek-e? A nemzetiségi kisebbségek tagjainak kettős identitástudata, annak mértéke és tudatos felvállalása korosztályfüggő-e? Megfigyelhető-e különbség a nemzetiségi kultúra, hagyomány megélésére és a nyelvhasználatra vonatkozóan a korosztályok/generációk között? A közösség mennyire tartja fontosnak a nemzetiségi tradíciók átadását a fiatal generáció számára? A fiatalok számára fontos-e és mennyire fontos a nemzetiségi hovatartozásuk, kultúrájuk?
4. *téma: interetnikus kapcsolatok:* Az Eleken élő nemzetiségek (németek, románok, szlovákok, cigányok) esetében melyek lesznek azok az őket érzékenyen érintő hatások, amelyek meghatározzák mindennapi életüket? Ezek a hatások (tényezők) befolyásolták-e (napjainkban befolyásolják-e) hazaképüket, általános jóllétüket, másként élnek-e életüket, hagyományaikban mennyire keveredtek/keverednek a nemzetiségi és magyar tradíciók?

A fenti események, körülmények figyelembevételével 3 kutatási kérdést fogalmaztam meg:

- K1: Azok a történelmi események, amelyeket az eleki közösség tagjai gyermek- és/vagy fiatalkorban, valamint idősebb hozzátartozóik, felmenőik átéltek (kényszermunka, kitelepítés, az '50-es és a '60-as években a rendszerellenesnek vélt személyek és társadalmi csoportok – köztük a németek és vallásos személyek – üldözése), hogyan befolyásolják napjainkban a közösség tagjainak identitását, lelki egészségét?
- K2: A hagyományok megélése és továbbadása megtartó erőként működik-e egy olyan közösségben, amelynek tagjai magukban hordozhatják szüleik traumáját, a gyerekkorban és a felnőttkorban átélt meghurcoltatást, negatív megkülönböztetést?
- K3: Van-e a múltban megélt eseményeknek a közösség mai működésére negatív hatása, korlátozza-e a közösségi létet, a közösségfejlesztő munkát?

6. Az empirikus kutatás

A transzgenerációs trauma és az identitásvizsgálatok kvantitatív (validált kérdőívek) és kvalitatív módszerrel (pl. életútinterjú, strukturált családtörténeti interjú, tematikus interjú, Hellinger-féle csoportállítás, a John Byng-Hall által kidolgozott family script/családi forgatókönyv) egyaránt mérhető. A módszer kiválasztását alapvetően a kutatási cél határozza meg. Kvantitatív módszert választunk, ha a célunk a számszerűsítés. Ehhez jól mérhető változókat határozunk meg, és nagyobb mintán folytatunk adatgyűjtést, ami a statisztikai elemzést lehetővé teszi. Kvalitatív kutatási módszer választása indokolt, ha minőségi jellemzők feltárására, egy jelenség történetiségére, ok-okozati összefüggéseire, értékjellegére vagyunk kíváncsiak. Jelen kutatás kezdetekor a cél a közösség „statisztikai” jellegű feltérképezése volt azért, hogy átfogó képet, egy „állapotjelentést” kapjak a közösségről, ezért az első szakaszban a kérdőíves módszer mellett döntöttem. A kutatás második szakaszában a közösség működésének, jellemzőinek mélyebb ok-okozati összefüggéseit kívánom feltárni (a település történetéből ismert két töréspont – a trianoni békeszerződés értelmében az új országhatárok kijelölése, valamint a II. világháborút követően a malenykij robot és a kitelepítés –, továbbá az 1950-es és '60-as években rendszerellenesnek vélt személyek és társadalmi csoportok – köztük a németek és vallásos személyek – üldözésének, bántalmazásának, a mintára vonatkozó következményeinek előzetes feltárása), ezért a kvalitatív módszerek közül az életútinterjú, a strukturált családtörténeti interjú és a tematikus interjú módszerét kívánom alkalmazni.

6.1. A vizsgálatban felhasznált módszerek, eszközök

A jelen tanulmányban ismertetett kutatást kérdőíves módszerrel végeztem. A kérdőívcsomag összeállításának alapját a részt vevő megfigyelés során a vallásos közösségről és a német nemzetiségi csoportról szerzett információk képezték.

A kérdőív 6 részből tevődik össze. Az első rész tartalmazza a válaszadók demográfiai adatait: nem, családi állapot, végzettség, foglalkozás, valamint az életpreferenciákat és a közösséghez való tartozást. A második rész kérdései arra vonatkoznak, hogy a válaszadó hogyan érezte magát az elmúlt egy hónapban, azaz a mentális egészséget méri fel. Ehhez a Mentális Egészség Kontinuum Skála rövidített változatát használtam. A kérdőív harmadik része a nemzeti és a nemzetiségi identitást vizsgálja. A negyedik egység tartalmazza a 12 tételes Életkorfüggetlen I-E Skálát, ami a vallásos orientációk mérésére szolgál. A kérdőív ötödik része a Zimbardo Időperspektíva kérdőív rövidített, 17 tételes változata, ami öt időperspektíva-dimenziót (múltnegatív, múltpozitív, jelenhedonista, jelenfatalista és jövőorientált) és az időhöz való viszonyulást méri. A hatodik rész méri az élettél való elégedettség mértékét, amihez Az Élettél Való Elégedettség Skálát használtam fel (Reinhardt et al. 2020; Dombi 2018; Martos et al. 2014; Kézdy et al. 2018).

6.2. A vizsgálati minta jellemzése

A vizsgálatra a Békés vármegyei Elek településen került sor 2024 márciusában. A vizsgálat elsődleges csoportja az eleki római katolikus plébániai közösség aktív magja. A másodlagos csoportba a plébániai közösség azon tagjai tartoznak, akik a hitüket nem rendszeresen, csak alkalomszerűen gyakorolják, de a közösségi programokon részt vesznek. A vizsgálat harmadlagos csoportjába azokat az eleki lakosokat soroltam, akik hitüket egyáltalán nem gyakorolják (csecsemőkorban megkereszteltették őket szüleik, de közvetlen kapcsolatuk nincs az egyházzal), vagy meg sem keresztelkedtek, ateistának vallják magukat. A kérdőívet az eleki Sárkány Boldogasszony Plébánia közössége, az Eleki Németek Egyesületének tagjai, továbbá olyan személyek töltötték ki, akik bár nem feltétlenül tagjai a katolikus közösségnek, de vagy részt vettek már plébániai közösségi programokon, vagy ismerősöktől hallottak róla.

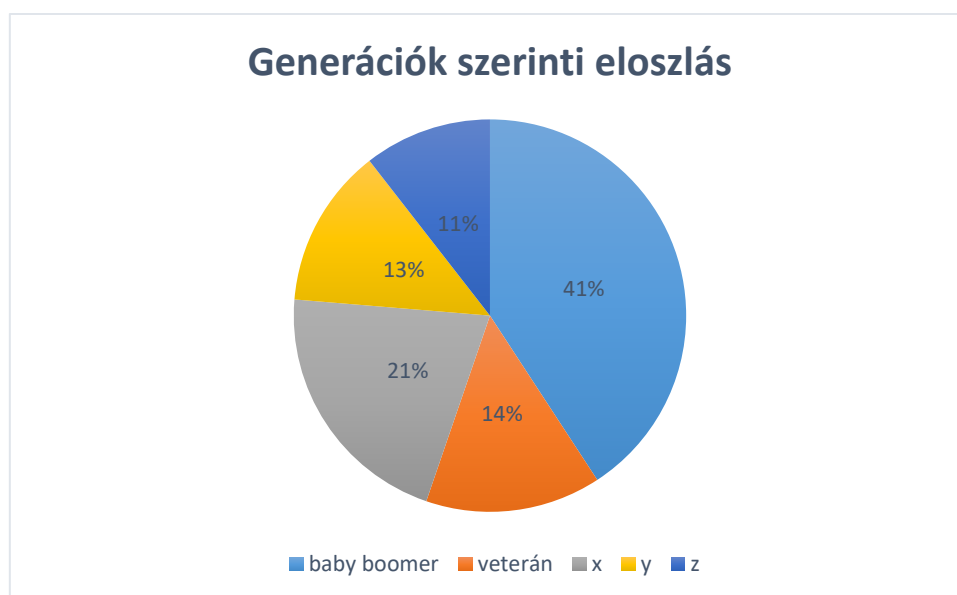
A település lélekszáma a 2022. évi népszámlálási adatok szerint 4300 fő. Római katolikusnak vallotta magát 17,6%, vagyis 757 fő, és német nemzetiségűnek 2,1%, vagyis 90

fő. A kérdőíveket online formában és papíron lehetett kitölteni. A minta várható életkora indokolta a kétféle kitöltési mód biztosítását. Az online kérdőíveket a „Plébániai segítők” zárt facebook csoportjába és az eleki Németek Egyesülete levelezőlistájára küldtük ki. A papíralapú kérdőíveket a plébánián és a templom hirdető asztalán tettük elérhetővé.

85 kérdőívet kaptam vissza, melyből 76 darabot töltöttek ki hiánytalanul. Csak a hiánytalanul kitöltött kérdőíveket vontam be az elemzésbe. A kitöltők közül 53 fő vallotta magát német/frank/sváb nemzetiségűnek. A plébániai közösség vezetője által adott adatok alapján a vallásos közösséghez tartozók becsült száma 200 fő. Ezen adatok alapján és a kérdőív széleskörű hozzáférhetőségét figyelembe véve a vizsgált minta jelen kutatás vonatkozásában reprezentatívnak minősíthető.

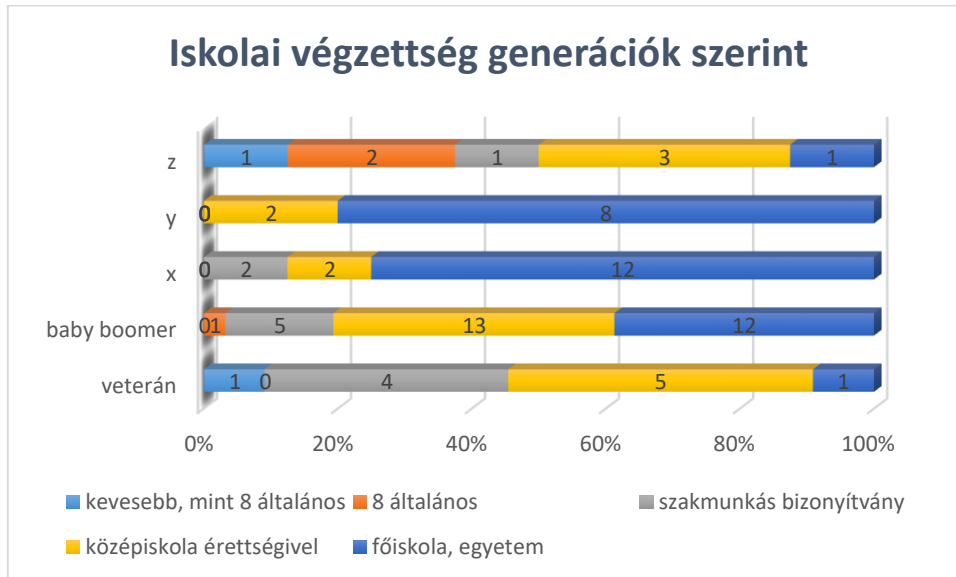
A kérdőívet hiánytalanul kitöltő 76 fő (67,1 % nő és 32,9 % férfi) életkora 14–93 év közé esik. Tekintettel arra, hogy az identitás alakulása, formálódása korosztályi kérdés (Erikson 1968; Mannherz 1977; Mannheim 1985; Bindorffer 2001), ezért szükségesnek tartottam, hogy a kutatott célcsoportot életkor szerint bontsam. A csoportba sorolásnál a nemzedékek tapasztalatait, alapvető jellemzőit vettem alapul. A részt vevő megfigyelésem során folytatott beszélgetések alkalmával tapasztaltam, hogy a különböző korosztályokat eltérő politikai, gazdasági és kulturális hatások érték, ami alapvetően meghatározta mind nemzeti, mind pedig nemzetiségi identitásuk alakulását. Ezt a tapasztalatomat támasztja alá Bindorffer Györgyinek az 1990-es években a dunabogdányi svábok körében folytatott kutatása is (Bindorffer 2001).

A korosztályi tagolásnál a generációkutatás szakirodalmából ismert generációhatárokat vettem alapul, ami alapján a kérdőívet kitöltőket 5 generációba soroltam. A válaszadók generáció szerinti eloszlását az 5. ábra mutatja, melyből látszik, hogy a válaszadók több, mint 50%-a nyugdíjas, akik 2 generációhoz tartoznak. A veteránok közé tartozó válaszadók a kitelepítés idején 1–14 évesek voltak. A baby boomer generációba tartozók szülei (veteránok többsége) felnőttként élték át a kollektív felelősségre vonás következtében végrehajtott retorziókat, a generáció tagjainak egy része a retorzió időszakában vagy közvetlen utána született, és a '60-'80-as években voltak serdülők (14–20 évesek), valamint fiatal felnőttek (25–35 évesek). Mindkét időszak fontos, de a kutatás aspektusából különösen a serdülőkor figyelemre méltó, hiszen az egyén pszichoszociális fejlődése szempontjából ez az identitáskeresés időszaka, amelyben a normatív krízis alapja az egyén identitásalakuló érzése és a szerepkonfúzió között alakul ki (Erikson 1968; Carver–Scheier 2006).

5. ábra: Generációk szerinti eloszlás
Forrás: saját szerkesztés

Iskolai végzettségük alapján a válaszadók kb. 40%-a egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkezik. Ha a „közéiskola érettségivel” végzettséget is figyelembe vesszük, akkor a válaszadók 77%-a tartozik az értelmiségi réteghez. Ha a válaszadók iskolai végzettségét generációk szerint bontom, akkor egyértelműen látszódik, hogy a felsőfokú végzettség aránya a veterán generációtól az y generációig növekvő arányt mutat. (A Z-generációba tartozó kitöltők életkora 15–29 év, egy kivétellel az adatfelvételkor még közép- vagy felsőfokú tanulmányokat folytattak.)

6. ábra: Iskolai végzettség generációk szerinti eloszlása

Forrás: saját szerkesztés

Az ember ösztönösen tartja szükségesnek, hogy társas környezetben éljen, mert a közösséghez való tartozás védelmet és biztonságérzetet nyújt számára. A válaszadók közül csupán 1 fő nem tartozik semmilyen közösséghez, a többi válaszadó legalább egy közösséghez tartozik. A leggyakrabban megjelölt közösség a vallási és a nemzetiségi közösségek voltak. Vallási közösséghez tartozik a válaszadók 83%-a, nemzetiségi közösséghez 48,7%, vallási és nemzetiségi közösséghez egyidejűleg a válaszadók 40,8%-a, vagyis 31 fő tartozik. A válaszadók 81,6%-a tartotta magát a Sarlós Boldogasszony Plébánia közösség tagjának.

6.3. Eredmények

Jelen tanulmányban a kérdőív mentális egészségre, a nemzeti és nemzetiségi identitás fontosságára, a nemzetiségi hovatartozásra és a vallásosság mértékére vonatkozó eredményeit ismertetem.

6.3.1. Mentális egészség

A mentális egészség mérésére a Mentális Egészség Kontinuum Skála rövidített változatát használtam, amely 14 kérdésből áll. A kérdőív kiértékelése kétféleképpen történt. A globális jóllét felmérésekor a magasabb pontszám nagyobb fokú jóllétet jelez. A kérdőív összpontszáma ez esetben 0–70 pont lehet. A kérdőív nem csupán a szubjektív jóllétet méri, hanem annak összetevőit is: az érzelmi, a pszichológiai és a társas aspektusokat is. A kérdőívben 3 tétel az emocionális jóllétre kérdez rá, azaz mennyire boldog és megelégedett a kitöltő, valamint mennyire elégedett az életével. 6 állítás a pszichológiai jóllétet összegzi (önelfogadás, másokkal való pozitív kapcsolat, autonómia, környezettel kapcsolatos hatékonyság érzése, célok megléte, személyes növekedés), 5 tétel pedig a válaszadó szociális jóllétére kérdez rá a társas integráció, a társas elfogadás, a társas részvétel és a társas koherencia vonatkozásában. A kiértékelés során

kategoriális besorolást is végezhetünk az adott válaszok alapján az alskálák segítségével. Virágzónak tekinthető a válaszadó abban az esetben, ha az érzelmi jóllét 3 tünete közül legalább egyet majdnem mindennap vagy mindennap, és ha a pszichológiai és a társas jóllét 11 tünetéből legalább 6-ot szintén mindennap vagy majdnem mindennap átélt az elmúlt egy hónapban. Hervadónak tekinthető az a válaszadó, aki az érzelmi jóllét 3 tünete közül az egyiket soha vagy csak egyszer-kétszer, a pszichológiai és társas jóllét 11 tünetéből minimum 6-ot soha vagy egyszer-kétszer tapasztalt meg az elmúlt egy hónapban. Mérsékelt mentális egészség kategóriájába tartozik az, aki egyikbe se sorolható (Reinhardt et al. 2020).

A kérdésekre adott válaszokhoz rendelt összpontszám átlaga 35, a kitöltők átlag pontszáma 46,1 pont lett. Ez a maximális pontszám 65,8%-a, ami a csoport átlag feletti globális jóllétére utal.

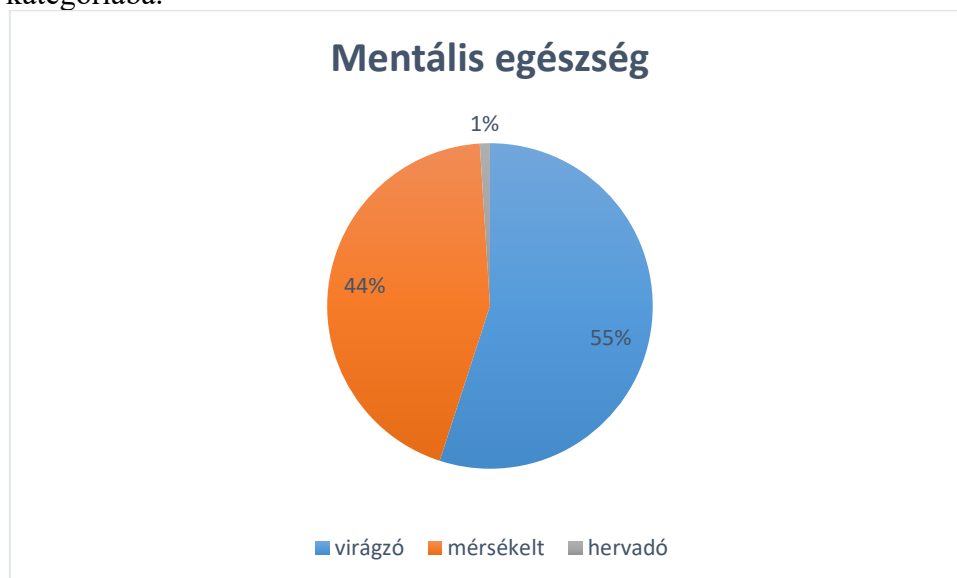
A 2. táblázat a csoport mentális egészségének alskálák szerinti értékelését mutatja. Ha az alskálák eredményeit a csoport globális jóllétértékéhez (65,8%) viszonyítom, akkor megállapítható, hogy a csoport pszichológiai jólléte kiemelkedően magas, az emocionális jóllét alig haladja meg, a szociális jóllét pedig elmarad a globális jóllét arányától.

alskála	kérdések száma	pontszámok	átlag érték	csoport átlag	százalékos arány
emocionális jóllét	3	0-15	7,5	10,1	67,3
szociális jóllét	5	0-25	12,5	14,6	58,4
pszichológiai jóllét	6	0-30	15	21,4	71,3

1. táblázat: Mentális egészség kontinuum skála alskálái

Forrás: saját szerkesztés

A 7. ábra a mentális egészség tüneteinek megélési gyakoriságát szemlélteti. A kitöltők több mint fele a virágzó mentális egészség kategóriájába tartozik. 1%-uk tartozik a hervadó mentális egészség kategóriába.

7. ábra: Mentális egészség kategóriának eloszlása

Forrás: saját szerkesztés

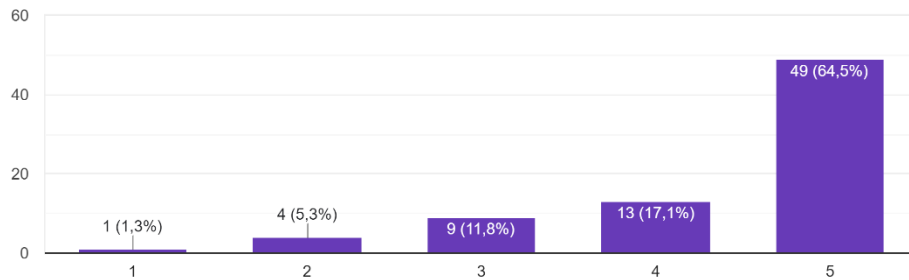
A válaszok mindkét kiértékelési módja alapján látható, hogy a kitöltők mentális egészsége átlagos vagy az átlag érték feletti. Az Élettel Való Elégedettséget mérő kérdőív eredménye csak a virágzó mentális egészségű válaszadókra vonatkozóan erősíti meg a mentális egészség eredményét, a mérsékelt mentális egészségűek tekintetében további elemzés szükséges: a

válaszadók élettel való elégedettsége 25,7 pont, ami az átlag érték (20 pont) felett helyezkedik el.

6.3.2. Nemzeti és nemzetiségi identitás

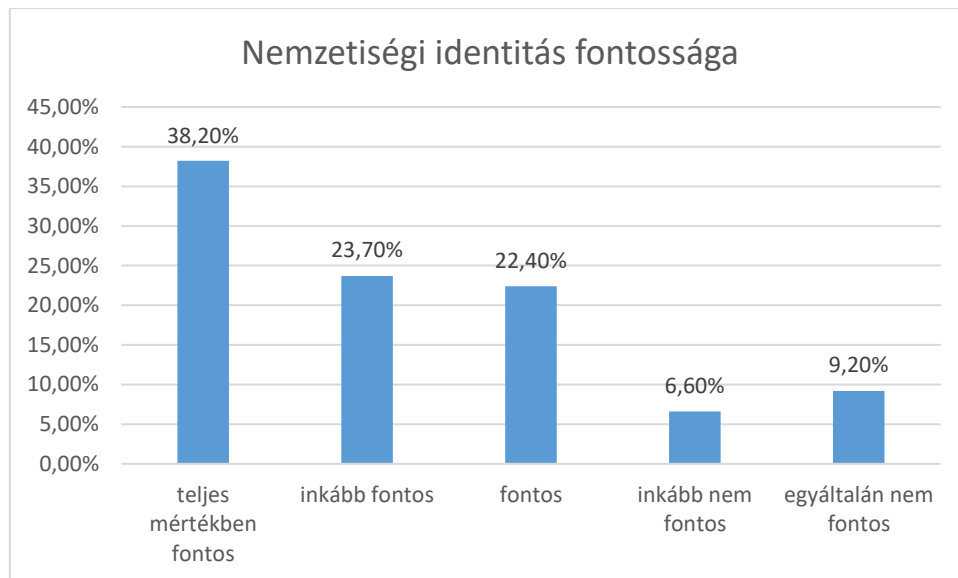
A nemzeti identitás vonatkozásában a válaszadók 64,5%-a magyar identitását teljes mértékben fontosnak tartja.

Mennyire fontos az Ön számára nemzeti (magyar) identitása?
76 válasz

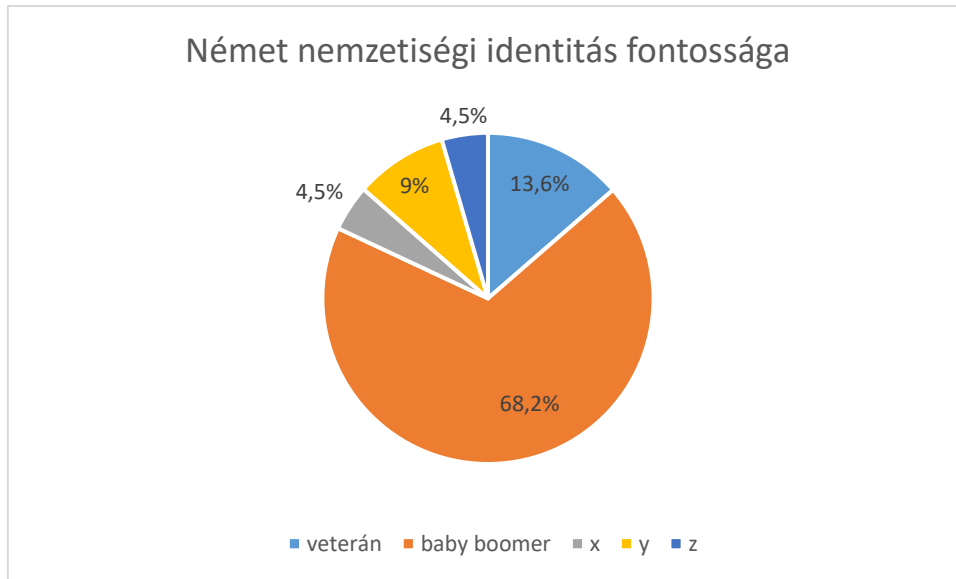
8. ábra: Nemzeti identitás
Forrás: saját szerkesztés

A nemzetiségi identitás fontosságára vonatkozó „Mennyire fontos az Ön számára nemzetiségi (pl. német, szlovák, román, cigány stb.) identitása?” kérdésre adott válaszok megoszlását a 9. ábra mutatja:

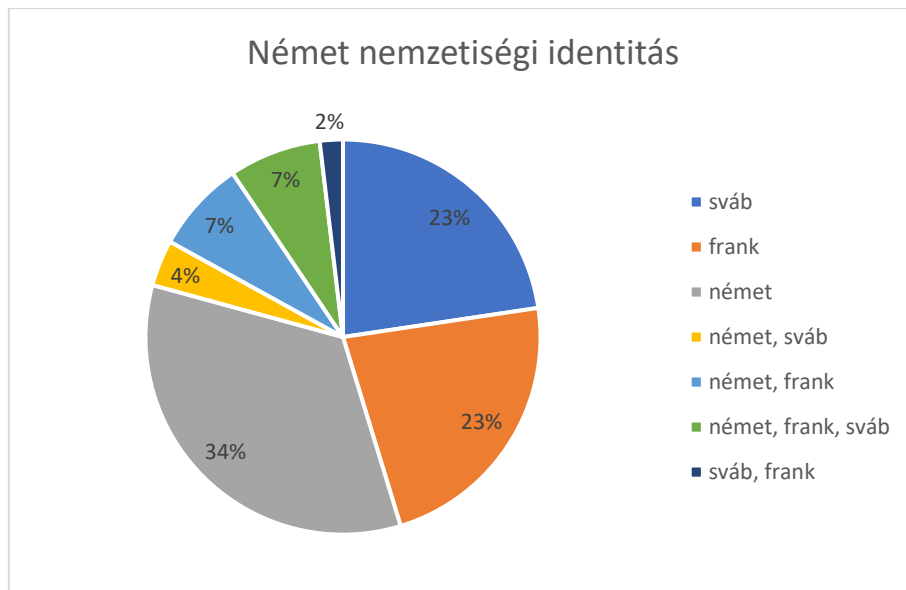
9. ábra: Nemzetiségi identitás fontosságának eloszlása
Forrás: saját szerkesztés

A nemzetiségi identitás fontosságát megvizsgáltam a magukat német nemzetiségűnek valló válaszadók körében is, ahol 22 fő tartja teljes mértékben fontosnak német nemzetiségi identitását. Ez az arány az 53 magát német nemzetiségűnek valló válaszadók alig több mint 1/3-át, 37,3%-ot tesz ki. Generációs megoszlás szerint a baby boomer generáció tagjai közül tartják a legtöbben teljes mértékben fontosnak német nemzetiségi identitásukat (10. ábra).

10. ábra: Német nemzetiségi identitás generációs eloszlása
 Forrás: saját szerkesztés

A statisztikai adatfelvételek során a Magyarországon élő nemzetiségek esetében a felmenők származására vonatkozó adatokat nem kérdezik. Az eleki német nemzetiségű válaszadók körében nem egyértelmű saját nemzetiségi identitásuk határa, a válaszadók körében találkozhatunk német, sváb, frank és ezek kombinációs megjelölésével, amelyet a 11. ábra prezentál.

11. ábra: Nemzetiségi hovatartozás eloszlása az eleki német válaszadók körében
 Forrás: saját szerkesztés

6.3.3. Vallásosság

A vallásos orientációk mérésére a 12 tétel Életkorfüggetlen I-E Skálát használtam. Az intrinzik és az extrinzik vallásosság fogalmának kidolgozása az érett és az éretlen vallásosság megkülönböztetésén alapul. Az érett (intrinzik) vallásosság önmagában képes arra, hogy az egyén életformáját, kapcsolatait, céljait és döntéseit meghatározza, ezáltal belső motivációs erőként hasson. „Az éretlen vallásosság viszont olyan célok eszközeként jelenik meg, amelyek önmagukban nem vallásiak, hanem a személy biztonságérzetével (pl. megfelelési igényével,

fenyegető erők elleni védekezéssel), testi és lelki jóllétével kapcsolódnak össze. Ezek elérése érdekében, ezek által motiváltan fejlődik ki az az eszköz jellegű vallásos érzület, amely extrinzik vallásosságnak nevezhető” (Kézdy et al. 2018: 241). A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy „az extrinzik motiváltságú személy használja a vallását, míg az intrinzik motiváltságú megéli azt” (Allport–Ross 1967: 434).

A válaszadók háromfokú Likert-skálán jelölhették meg, hogy milyen mértékben tartják igaznak önmagukra nézve az állításokat. A 12 tétel közül 6 vonatkozik az intrinzik vallásosságra, 3 tétel az extrinzik-személyes, 3 tétel pedig az extrinzik-társas vallásosságra. A 2. táblázat a válaszokhoz rendelt pontszám alapján számított átlagértéket és a csoport átlagértékét mutatja (Kézdy et al. 2018).

vallásosság formája	átlagérték	csoportátlag
intrinzik	12	15,7
extrinzik	12	12,3
extrinzik-társas	6	4,9
extrinzik-személyes	6	7,4

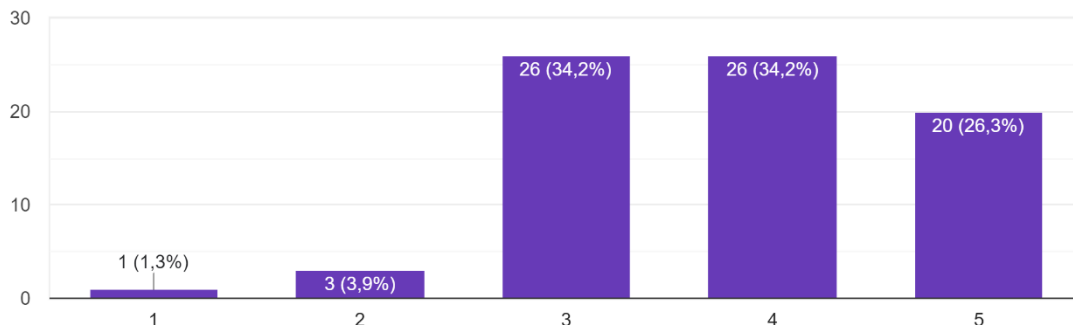
2. táblázat: Vallásos orientációk I-E 12 skála alapján.

Forrás: saját szerkesztés

A kérdőív rákérdezett a válaszadó vallási hovatartozására és vallásosságának mértékére is. A válaszadók 96,1%-a tartotta magát római katolikusnak. A „Milyen mértékben tekinti magát vallásos személynek?” kérdésre adott válaszokat a 12. ábra mutatja.

Milyen mértékben tekinti magát vallásos személynek?

76 válasz

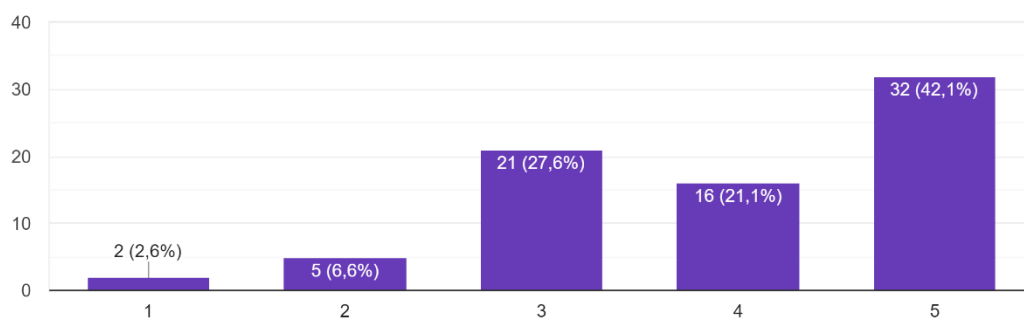
12. ábra: Vallásosság mértéke önbevallás szerint

Forrás: saját szerkesztés

A kérdőív 36. kérdése, miszerint erősen törekszik-e arra, hogy a vallásos meggyőződését érvényre juttassa egyéb életterületein is, a válaszadók 42,1%-a teljes mértékben igaznak tartotta saját magára nézve. A skála eredményét összevettem a vallásos orientáció I-E 12 skála 11. állításával („Az egész élethez való hozzáállásom alapja a vallásom.”), ahol a válaszadók 63,2%-a jelölte igaznak. Tekintettel arra, hogy az I-E skála 3 fokozatú, ezért a 36. kérdés 5 fokozatú válaszai közül a 4-es, azaz a *nagymértékben* választ is figyelembe vettem, amit a válaszadók 21,1%-a jelölt be. A két százalékos arányt összeadva 63,2%-ot kapva megegyezik a vallásos orientáció I-E 12 skála 11. állításának eredményével.

Erősen törekszem arra, hogy a vallásos meggyőződésesem érvényre juttassam egyéb életterületeimen is.

76 válasz

13. ábra: Vallásos meggyőződés felvállalása

Forrás: saját szerkesztés

Összegzés

Az eleki német lakosság kényszerkitelepítése (eleki szóhasználatban a *kiűzetés*) után 1948–1970 között a hazánkban zajló retorziók miatt, a magyarországi svábokhoz hasonlóan, az eleki vallásos németeknek sem volt könnyű élete. A rendszerváltozást követően nyílt lehetőség arra, hogy nemzetiségi identitásukat felvállalják, hagyományaikat, szokásaikat éljék, felvegyék a kapcsolatot a „kiűzött” eleki németek leszármazottaival, újraindítsák a közösségi életet. A kitelepítés után született baby boomer generáció fiatal felnőttkorát a ’70-es–’80-as években élte, tagjai ma 61–80 évesek, és a plébániai közösség 41%-át teszik ki. A veterán és a baby boomer generáció felnőttként tapasztalta meg, hogy a zárt sváb közösségek megnyílnak, megnövekednek a mobilitási lehetőségek, és az etnikai/nemzetiségi határok átjárhatóságával már nem volt szégyen, ha nem katolikus sváb kerül a családba. A változó társadalmi hatások miatt nagyfokú átmenetiség állapota jellemzi őket. Az iskoláztatás folytán a magyar nyelvet egyértelműen anyanyelvként sajátítják el. Iskolázottságuk ellenére (20–25% diplomás, 2/3-a érettségizett) nem tudtak teljes mértékben elszakadni a földtől, szabadidejük jelentős részét a család földjein, szőlőjében, gyümölcsösében töltik (Bindorffer 2001).

A kutatás nemzetiségi identitással kapcsolatos adatsorai számomra nem várt eredményt hoztak. Arra a kérdésre, hogy melyik nemzetiséghez tartozónak vallja magát, a településen élő nemzetiségek kerültek feltüntetésre, ugyanakkor a németek esetében a kitöltőknek lehetőségük volt választani német/sváb/frank opciók közül. A válaszlehetőségek megadásánál az volt a célom, hogy feltárjam, az eleki németeknél a sváb népnév elutasítása identitásukban valóban mélyen gyökerezik-e, vagy csak kommunikációs síkon van jelen. Az 53 német nemzetiséginek valló kitöltő közül 18-an jelölték be egyszeres jelöléssel a német válaszlehetőséget, 12-12 fő a sváb és frank válaszlehetőséget. Ugyanakkor 11 fő nem tudta eldönteni egyértelműen, hogy német vagy frank vagy sváb nemzetiségű. Ezek kombinációját jelölték be.

A sváb elnevezés külső névadás eredménye: az első telepések jelentős hányada valóban Svábföldről (Schwaben, Württemberg) Ulmon át érkezett Magyarországra jellegzetes lapos folyami hajókon, az ún. ulmi dereglyéken (Ulmer Schachtel) a Dunán. „Az idők folyamán az ő törzsi nevük rögzült a Duna-menti népek nyelvében, mint a török hódoltság után érkezett német telepések általános elnevezése, míg a társadalmi emlékezetben a csoportok eredeti neve elhomályosult, kikopott, nem frankoknak, bajoroknak, hanem sváboknak nevezték magukat. A népnév a német elnevezés szinonimájává vált, és „nem tartalmazott semmiféle identifikációs utalást a származás helyére vonatkozóan” (Bindorffer 2001: 36). A sváb név elfogadása azért is vált lehetségessé, mert a sváb névvel illetett csoportok tagjai számára sértő, gyalázkodó, hátrányos megkülönböztetést hordozó tartalmat nem jelentett (Manherz 1998; Bindorffer 2001).

A magyarországi német nemzetiség történelmi tudatának alakulását alapvetően befolyásolta az a körülmény, hogy ősök olyan korban vándoroltak hazánkba, amikor a németek modern nemzeti tudata még nem alakult ki: az egységes Németország létrehozása, a német nemzet születése az ősök óhazából történő kivándorlása után, 1871-ben ment végbe. „Az anyaországból kiszakadt csoportjaik a magyar nyelv és kultúra hatásától megérintve egykori anyanemzetük fejlődésétől nem befolyásoltan önálló és attól eltérő fejlődési utat jártak. Ebből következett, hogy nem rendelkeztek egységes német köz- és irodalmi nyelvvel, egységes nemzeti kultúrával és német nemzeti tudattal” (Bindorffer 2001: 81). A helyzetet súlyosbította, hogy a betelepülők kapcsolatai az anyaországgal megszakadtak, így lehetetlenné vált a nyelvi fejlődés és a német kulturális háttér folyamatos támogatása. Történelmi tudatuk alakulásának szempontjából meghatározó az a tény is, hogy a betelepülők különböző területekről eltérő időszakokban érkeztek, és a saját, a többi telepés csoporttól eltérő kultúrájukat, hagyományaikat, szokásaikat, nyelvüket és vallásukat hozták magukkal (Bindorffer 2001). „A sokféle származási hely, a magyarországi területi tagoltság, az eltérő nyelvjárásokkal és kulturális örökséggel jellemezhető nagyfokú heterogenitás megakadályozta a politikai, nyelvi,

kulturális egységesülési folyamatok beindulását. A svábokat a történelmi örökségű nyelvi, kulturális és szokásbeli különbségek, valamint a földrajzi távolságok egymástól is elválasztották. Nyelvi, kulturális egységesülésben megrekedt csoportjaik között emiatt nem alakult ki a történelmi sorsközösség tudata” (Bindorffer 2001: 81–82).

A svábok és magyarok közös történelmében 1945 jelenti a fordulópontot, amikor a több mint 200 éves együttélés során kialakított pozitív nemzeti értékelések a kitelepítéssel negatív jelentést kaptak, újfajta kategorizálás alanyaivá válva „bundisták”, „hitlerista bérencek”, nemzetárulók, idegenek lettek. A II. világháború után a svábokat visszánémetesíteni akaró mozgalom sok szenvedést és gyűlöletet hozott, és egy hosszú évtizedre keservesen megrontotta a svábok és magyarok közötti kapcsolatot. Az itthon maradtak számára ez az időszak identitásválságot okozott: nemzeti identitásuk kinyilvánítását, állampolgári jogaik gyakorlását ellehetetlenítették. Kettős identitásuk kiürüléssel fenyegetett: svábok nem lehettek, magyarnak nem érezték magukat. Az identitásválságban szenvedő magyarországi sváboknál az identitásúrt a német nemzeti identitásnak kellett volna betöltenie, de erre az identitásváltásra nem álltak készen. „A svábok túlélési adaptivitása átsegítette a közösséget a represszió éveinek identitásromboló évein. Az önmegtartás, az összetartás és az összetartozásérzés érdekében ekkor működtetett túlélési stratégia a vallásba vetett hit és az idegenek elleni kiengesztelhetetlen gyűlölet volt. Identitásukból kb. az ötvenes évek közepéig kiestek a magyar nemzeti identitás érzelmi elemei” (Bindorffer 2001: 89).

A magyarság iránt érzett gyűlöletüket a későbbiek során igyekeztek mérsékelni, és a településre betelepített telepecsaládokra vetítették rá. A címkézés a veterán generáció idősebb tagjaiban a kirekesztettséget és a megaláztatást jelentette, és elviselhetetlen emléket hagyott. „A gyűlölet mint etnikai attitűd, az elszenvedett megaláztatások hatására, az évek folyamán összefüggő konzisztens egységgé állt össze, és az átélők személyiségének elválaszthatatlan alkotóelemévé vált. A családok nem titkolták el utódaik előtt a kitelepítés tényét és az ezzel járó megaláztatásokat. A hallgatás stratégiája helyett a kibeszélést választották. Soha nem tagadták, hogy üldözöttek voltak, s nem igyekeztek elfelejteni szenvedéseiket; naprakész állapotban tartották. A kitelepítésről szóló történetek mítoszokká, családi legendákká nőttek ki magukat, és a telepések elleni előítéletekkel együtt kerültek átörökítésre. Máig mesélik, hogy ki hol bujkált, ki kit, hova és hogyan bújtatott el, kit hogyan, mikor és hova vittek el, ki hogyan szerzett magának mentesítést, ki hogyan viselkedett” (Bindorffer 2001: 89–90).

A baby boomer generáció tagjai is számon tartják a felmenőik által elszenvedett megaláztatásokat, sérelmeket. Akik vállalták svábságukat, azokban a csoport sérelmei felerősítették a csoporthoz tartozás tudatát. A magukat magyarnak vallók nem szívesen beszéltek a kitelepítéssel kapcsolatos emlékekről, de amikor belekezdtek, az érzelmek magukkal ragadták őket, és a kitelepítésről csak mint svábok tudtak nyilatkozni (Bindorffer 2001). A baby boomer generáció fiatalabb tagjai és az X generáció számára (vagyis az unokák) a személyes érintettség hiányában a kitelepítés egy „történelmi lecke”, de nem az életüket meghatározó alapattitűd. „Míg az első és második generáció etnikai öntudatára és csoportkohéziójának erősítésére nagy hatással volt az őket ért traumatikus sors, a harmadik generációban ez a tudás a közvetlen érzelmi érintettség híján nem transzformálódott identitáselemmé” (Bindorffer 2001: 91).

A csoportközi konfliktus és a csoportok közötti agresszió a szociálpszichológia egyik kiemelten kutatott témája az 1950-es évektől (Sherif 1956; Tajfel 1982). Az 1990-es évektől egyre több kutatás foglalkozik a saját csoport által a múltban vagy a jelenben elkövetett agresszió és a csoportidentitás kapcsolatával. A 2000-es évek elején Leach és munkatársai, valamint Roccas és munkatársai által folytatott vizsgálatokban a csoporttal való azonosulás különböző módjai mint az események értelmezését befolyásoló tényezők jelennek meg, Kessler és Hollbach pedig az elkövetett agresszió identitásra gyakorolt hatását emelte ki (Leach et al. 2008; Roccas et al. 2006; Kessler–Hollbach 2005). A kutatások széles spektrumon folytak, de

a központi kérdés, hogy mi történik a múltban vagy a jelenben agressziót elkövető csoportok tagjaival, milyen identitást formálnak az agresszió élményéből, összekapcsolta a kutatókat. A kutatásokat összegezve Licata és Klein (2010) arra a megállapításra jutottak, hogy a megbánás és a büntudat kultúrájában élünk, így a nyugati népek számára a kollektív büntudat átélése normává vált. A korábbi elkövetők a pozitív erkölcsi identitásukat úgy akarják helyreállítani, hogy mindenki másnál jobban törekszenek az általuk elkövetett rossz tettek elismerésére (Dresler-Hawke–Liu 2006; Licata–Klein 2010; Paez 2010).

Az 1990-es években a kutatások kevés figyelmet fordítottak a magukat áldozatnak tartó csoportok ma élő leszármazottaira. 1992-ben Bar-Tal és Antebi két tanulmánya (Bar-Tal–Antebi 1992a; Bar-Tal–Antebi 1992b) és 1994-ben a Thalassa folyóirat Holocaust tematikus száma foglalkozott a szubjektív kollektív áldozati élmény pszichés hatásaival, ez utóbbiban a pszichoanalízis területéről olvashatunk esettanulmányokat (Jucovy 1994; Ludowyk-Gyömrői 1994; Hoppe 1994; Füzéressy 1994; Kestenberg 1994; Kogan 1994; Jokl 1994; Virág 1994). A téma módszeres kutatása csak a 2000-es évek végén kezdődött el (Bar-Tal et al. 2009; Vollhardt 2012). Daniel Bar-Tal munkatársaival arra kereste a választ, hogy hogyan befolyásolja az áldozattá válás szubjektív élménye a csoport identitását, kollektív pszichéjét és más csoportokkal való kapcsolatát. A kollektív áldozati identitás létrejöttében az események valódi bekövetkezése mellett a szubjektív észlelés és a társas konstrukciós folyamatok is kiemelkedő szerepet játszanak. A kollektív áldozati identitás létrejöttéhez nem feltétlenül szükséges, hogy a csoport jelenleg élő tagjai az erőszakosság közvetlen elszenvedői legyenek. A közös csoportba tartozás és a csoporttal való azonosulás önmagában elegendő lehet ahhoz, hogy a csoport azon tagjai, akik az incidensekben közvetlenül nem érintettek, sajátjukként élik meg a veszteségeket. A csoporttal való azonosulás mértéke fontos szerepet játszik abban, hogy a múltbéli veszteségek milyen személyes relevanciával bírnak az egyén számára (Mészáros–Vámos–Szabó 2017). És hogy miért éri meg a csoport számára, hogy átmenetileg vagy tartósan kollektív áldozati identitást alakítson ki, az alábbi funkciók jól mutatják:

- magyarázat, értelemadás, közös valóság megteremtése
- stressz és szorongás csökkentése
- felkészít az esetleges jövőbeli erőszakra és rossz életkörülményekre
- erkölcsi igazolás és felmentés a csoport agresszív tetteivel kapcsolatban
- szolidaritás és csoportkohézió növelése
- a csoporttal való azonosulás növelése
- mobilizálás, politikai propaganda
- nemzetközi támogatás elnyerése (Bar-Tal et al. 2009).

A közösségnek erős értéktartalma van, nem egyszerűen emberek csoportja, nem csupán részek/egyének halmaza. A közösség a közös érték, a MI tudat miatt tud többé válni az emberek egyszerű csoportjánál, ebből kiindulva számos előnyt kínálva az egyén számára. Egyrészt a közösség nyújtotta támogatás által az egyén biztonságérzete nő, tudja, hogy van kitől segítséget kérnie a nehéznek vélt időszakban, amitől „erősebbnek” érzi magát. Másrészt a közösségen belül a tagok tudást és tapasztalatot adnak át egymásnak, ami által az egyén új dolgokat tanul, készségeit fejlesztheti, így maga is fejlődik. Harmadrészt a személyes kapcsolatok kiépítése és fenntartása növeli az egyén érzelmi jóllétét és boldogságérzetét. A közösségi lét, a közösséghez való tartozás segíti az egyént továbbá abban is, hogy megtalálja vagy megerősítse saját identitását. A közösség az egyén számára egy olyan környezetet jelent, ahol elfogadják és megértik. A közös értéknek pedig nemcsak közösségformáló, hanem megtartó ereje is van: segít az élet céljainak és értelmének megtalálásában, ezáltal a közösségi kapcsolatok jelentős mértékben hozzájárulnak az egyén boldogságához, jóllétéhez és sikeres életéhez.

A vallásosság és a nemzetiségi identitás, mint közös érték, az összetartozást erősíti, így alapvetően a közösségi munka segítő tényezői egy mentálisan egészségesen gondolkodó

közösségben. Azonban, ha a csoporttagok lelki egészsége, identitása sérül, az egyének mentális funkcióinak működésében zavar keletkezik, ami korlátozza, megakadályozza a produktív tevékenységet, az emberi kapcsolatrendszer fejlődését, teljessé válását, gátolja a változásokhoz való alkalmazkodást és a nehézségekkel való megküzdést. Ha tehát gondolataink rendezettek és logikusak (tiszták), vagyis „fejben rendben vagyunk”, akkor érzelmileg stabilan, reális önértékeléssel és belső harmóniával tudjuk élni hétköznapijainkat. A lelki és mentális állapotunk, azaz az érzelmi, pszichológiai és szociális jóllétünk kulcsszerepet játszik az életminőségünk szempontjából, ezáltal közvetlen hatással van életkilátásainkra.

A mentálisan sérült egyén/csoport/közösség esetében az irreális önértékelés, az érzelmi instabilitás következtében sérült identitás torz szerepeket, viselkedésmintákat kreál, amely következtében a vallásosság, nemzetiségi identitás funkciója megváltozik, és a csoporton belüli és/vagy csoportközi helyzetekben konfliktusokhoz vezet. Ez esetben a közösség fejlődésének gátló tényezőiként ciklikus elakadásokat, krízist idéz elő. „A krízis kétesélyes: vagy rombol, vagy épít, de benne rejlik a változás esélye és ígérete” (Bagdy 2012: 42).

A vizsgált közösség rendelkezik megfelelő erőforrással, van kiút az elakadásból, amennyiben a közösség tagjai részéről mutatkozik nyitottság és fogadókészség a segítségre és hajlandóság a változásra. Viszont, ha nem, akkor az a közösségi létükben, mind hitbéli, mind pedig nemzetiségi identitásukra vonatkozóan visszafordíthatatlan csorbuláshoz vezethet.

Irodalom

- Allport, G. W.–Ross, J. M. 1967. Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology* 5(4): 432–443.
- Aronson, E. 1978. *A társas lény*. Budapest: KJK.
- Bagdy E. 2012. *Hogyan lehetnénk boldogabbak?* Budapest: Kulcslyuk Kiadó.
- Bakó T.–Zana K. 2020. *A transzgenerációs trauma és terápiája. A transzgenerációs atmoszféra*. Budapest: Medicina Kiadó.
- Bar-Tal, D.–Antebi, D. 1992a. Beliefs about negative intentions of the world: A study of the Israeli siege mentality. *Political Psychology* 13(4): 633–645.
- Bar-Tal, D.–Antebi, D. 1992b. Siege mentality in Israel. *International Journal of Intercultural Relations* 16: 251–275.
- Bar-Tal, D.–Chernyak-Hai, L.–Schori, N.–Gundar, A. 2009. A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts. *International Review of the Red Cross* 91(874): 229–258.
- Bindorffer Gy. 2001. *Kettős identitás: Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Budapest: Új Mandátum; MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Bögre Zs. 2002. *Társadalmi–politikai változások hatása a vallásos identitás alakulására Magyarországon (1948–1990) – különös tekintettel 1948–1964 közötti időszakra*. Budapest: PhD értekezés.
- Carver, C. S.–Scheier, M. F. 2006. *Személyiségpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Cohen, A. P. 1985. *The Symbolic Construction of Community*. London.
- Crow, G.–Allen, G. 1994. *Community life: an introduction to local social relations*. New York, USA: Harvester Wheatsheaf.
- Dombi E. 2018. *Az időperspektíva hazai mérése, személyiségvonásokkal való összefüggéseinek vizsgálata és egy új jövőorientációs mérőeszköz kidolgozása*. Szeged: PhD értekezés, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Dresler-Hawke, E.–Liu, J. H. 2006. Collective shame and the positioning of German national identity. *Psicologica Politicia* 32: 131–153.
- Erikson, H. E. 1964. *Childhood and Society*. New York: Norton.

- Erikson, H. E. 1968. *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Erikson, H. E. 1969. Identifikáció és identitás. In: Huszár T. (szerk.): *Iffúságszociológia*. Budapest: KJK, 56–84.
- Ewles, L.–Simnett, I. 2013. *Egészségfejlesztés. Gyakorlati útmutató*. Budapest: Medicina Kiadó.
- Frankl, V. E. 1988. ... mégis mondj Igent az Életre! Egy pszichológus megéli a koncentrációs tábor. Budapest: Pszichoteam Mentálhigiénés Módszertani Központ.
- Friedman-Gell, L.–Barron, J. 2023. *Örökölt sebeink gyógyítása*. Budapest: Kulcslyuk Kiadó.
- Füzesséry É. 1994. A családi tudattalan transzgenerációs hatásai. Klinikai és elméleti vonatkozások. *Thalassa* 5(1–2): 68–80.
- Hoppe, K. D. 1994. Üldözöttség, agresszió és depresszió. *Thalassa* 5(1–2): 53–67.
- Jokl, A. M. 1994. Két eset a múlttal való megbirkózás témájához. *Thalassa* 5(1–2): 110–128.
- Jucovy, M. E. 1994. A pszichoanalízis hozzájárulása a Holocaust tanulmányozásához. *Thalassa* 5(1–2): 12–31.
- Kessler, T.–Hollbach, S. 2005. Group-based emotions as determinants of ingroup identification. *Journal of Experimental Social Psychology* 41(6): 677–685.
- Kestenberg, J. S. 1994. A túlélők gyermekei és a gyermek-túlélők. *Thalassa* 5(1–2): 81–100.
- Kézdy A.–Urbán Sz.–Martos T. 2018. A vallásos orientációk mérésére kidolgozott 12 tételes Életkorfüggetlen I-E Skála (Age-Univerzal I-E Scale) magyar változata. In: Torgyik Judit (szerk.): *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*. Komarno, 239–249.
- Kogan, I. 1994. A trauma feldolgozása a Holocaust-túlélők leszármazottainak pszichoanalízisében. *Thalassa* 5(1–2): 101–109.
- Komár Z. 2017. Generációelméletek. *Új Köznevelés* 73(8–9). <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-kozneveles/generacioelmeletek> (letöltve: 2025.01.06.)
- KSH 2024. KSH Statisztika: Népszámlálási adatok. https://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php?ev=&ev2=&megye=&telepules=1227&kod=&nemzetiseg=&felekezet=&tipus=mind&keyword=&page=5 (letöltve: 2024.04.03.)
- KSH 2025. KSH Statisztika: Népszámlálási adatok. https://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php?ev=1880&ev2=1949&megye=&telepules=1227&kod=&nemzetiseg=&felekezet=&tipus=mind&keyword=&page=50 (letöltve: 2025.01.12.)
- Leach, C. W.–Van Zomeren, M.–Zebel, S.–Vliek, M. L. W.–Pennekamp, S. F.–Doosje, B.–Ouwkerk, J. W.–Spears, R. 2008. Group-level self-definition and self-investment: a hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology* 95: 144–165.
- Licata, L.–Klein, O. 2010. Holocaust or benevolent paternalism? Intergenerational comparisons on collective memories and emotions about Belgium’s colonial past. *International Journal of Conflict and Violence* 4(1): 46.
- Mannheim, K. 1985. *Ideology And Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. New York, London: Harcourt, Brace, Jovanovich, Publishers.
- Manherz, K. 1977. *Sprachgeographie und Sprachsoziologie der deutschen Mundarten in Westungarn*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Manherz K. 1998. *A magyarországi németek*. Budapest: Útmutató Kiadó.
- Martos T.–Sallay V.–Désfalvi J.–Szabó T.–Ittész A. 2014. Az Élettel Való Elégedettség Skála magyar változatának (SWLS-H) pszichometriai jellemzői. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 15(3): 289–303.
- Mészáros J. 1990. Társadalmi elfojtások megjelenése a pszichoanalízisben. *Thalassa* 1(1): 31–38.

- Mészáros N. Zs.–Vámos E.–Szabó Zs. P. 2017. Sérülékeny identitás. A kollektív áldozati tudat pszichológiai hatásai. *Magyar Pszichológiai Szemle* 72(3): 345–379.
- Ludowyk-Gyömrői E. 1994. Egy koncentrációs tábor túlélő fiatal lány analízise. *Thalassa* 5 (1–2): 32–52.
- Orvos-Tóth N. 2022. *Örökölt sors*. Budapest: Jelenkor Kiadó.
- Paez, D. 2010. Official or political apologies and improvement of intergroup relations: A neo-Durkheimian approach to official apologies as rituals. *Revista de Psicología Social* 25(1): 101–115.
- Pataki F. 1988. Identitás – Személyiség – Társadalom. In: Váriné Szilágyi I.–Niedermüller P. (szerk.): *Az identitás kettős tükörben*. Budapest: TIT.
- Reinhardt M.–Horváth Zs.–Tóth L.–Kököneyi Gy. 2020. A Mentális Egészség Kontinuum Skála rövid változatának hazai validációja. *Magyar Pszichológiai Szemle* 75(2/14): 217–246.
- Roccas, S.–Klar, Y.–Liviatan, I. 2006. The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology* 91: 698–711.
- Schützenberger, A. A. 2016. *Ős-szindróma. Transzgenerációs pszichoterápia és a családfejtett kötelékei*. Budapest: Medicina Kiadó.
- Schwarz, Ch. 2015. *Magától – A természetes növekedés útja. Bevezetés a Természetes Közösségfejlődésbe*. Budapest: Harmat Kiadó.
- Sherif, M. 1956. Experiments in group conflict. *Scientific American* 195(5): 54–59.
- Székács J. 1990. Túlélési stratégiák pszichoanalitikus szemmel. *Thalassa* 1(1): 39–42.
- Tajfel, H. 1978. *The Social Psychology of Minorities*. London: Minority Rights Group.
- Tajfel, H. 1982. The social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology* 33: 1–39.
- Varga A. T.–Vercseg T. 1998. *Közösségfejlesztés*. Budapest: MMI.
- Varga K. 2011. A transzgenerációs hatások az epigenetikai kutatások tükrében. *Magyar Pszichológiai Szemle* 66 (3): 507–532.
- Vercseg T. 1996. A közösségfejlesztés szakmai profilja. *Parola*. <https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/a-kozossegfejlesztes-szakmai-profilja/> (letöltve: 2024.12.10.)
- Virág T. 1994. A Holocaust-szindróma megjelenése a pszichoterápiás gyakorlatban. *Thalassa* 5(1–2): 129–138.
- Vollhardt, J. R. 2012. Collective victimization. In: Tropp, L. R. (eds.): *The Oxford Handbook of Intergroup Conflict*. New York: Oxford University Press, 136–157.